

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING THE INFLUENCE OF STRUCTURAL ELEMENTS ON THE FUNCTIONING OF THE INTERNATIONAL SYSTEM

Єремєєва І.А.,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0002-9056-6512

Стаття розкриває ключові аспекти функціонування міжнародної системи, її структуру та елементи, а також роль міжнародних інститутів у забезпеченні стабільності та розвитку співпраці між акторами на глобальній арені. Автор узагальнює існуючі наукові підходи та тенденції до визначення поняття «міжнародна система» та аналізу структурно-функціонального підходу до її вивчення. Автор здійснив порівняльний аналіз концепцій представників різних наукових напрямків теорії міжнародних відносин. Представник британського інституціоналізму Хедлі Булл визначав міжнародну систему як сукупність політичних акторів, що взаємодіють між собою на постійній основі, впливаючи один на одного. На відміну від нього, політолог-реаліст Реймонд Арон акцентував увагу на анархічності міжнародної системи через «плюралізм суверенітетів», що може призводити до масштабних військових конфліктів між державами. Неореаліст Кеннет Уолтц розглядав систему через «принцип розподілу здібностей», підкреслюючи, що її структура визначає поведінку держав, а основним завданням є підтримка рівноваги та стабільності системи. У статті представлено інституціональний підхід, що акцентує на ролі міжнародних інститутів, які сприяють пом'якшенню анархічних тенденцій міжнародної системи. Інститути створюють норми та правила співпраці між акторами, що робить їх поведінку більш передбачуваною і сприяє вирішенню системних проблем. Зазначено, що міжнародні інституції зменшують рівень недовіри між державами та сприяють розвитку співпраці у різних сферах, зокрема економіці, політиці, безпеці та культурі. У статті розглянуто структуру міжнародної системи, до якої входять держави, міжнародні організації, транснаціональні корпорації та інші недержавні актори. Особливу увагу приділено взаємодії між цими елементами у різних сферах – від політики до культури. Автор наголошує на динамічності міжнародної системи та взаємозалежності її елементів. Аналізуються чинники, що впливають на функціонування міжнародної системи, зокрема конкуренція між державами, суперечності в трактуванні міжнародно-правових норм, а також баланс сил, який забезпечує стабільність системи. Представлено класифікацію міжнародних систем за різними критеріями: просторовим, хронологічним та змішаним, що дозволяє краще зрозуміти еволюцію та різноманітність міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародна система, неореалізм, лібералізм, інституціоналізм, міжнародні актори.

The article reveals key aspects of the functioning of the international system, its structure and elements, as well as the role of international institutions in ensuring the stability and development of international relations. The author extends the scientific approaches and tendencies to the significance of the concept of the international system and the analysis of the structural-functional approach to the development. The author has made a comparative analysis of the concepts of representatives of various scientific direct theories of international relations. Headly Bull, a representative of British institutionalism, defined the international system as a set of political actors who interact with each other on a permanent basis, influencing each other. In his view, the political realist Raymond Aron emphasized the anarchism of the international system through "pluralism of sovereignties", which can lead to large-scale conflicts between powers. The neorealist Kenneth Waltz looked at the system through the "principle of division of labor", believing that the structure was determined by the behavior of the powers, and the main principles were the stability of the system. The article presents an institutional framework that emphasizes the role of international institutions in mediating the anarchic tendencies of the international system. Institutions create norms and rules of interaction between actors, so that their behavior is more pervasive and spreads around systemic problems. It is intended that international institutions will change the distrust of international actors and promote the development of cooperation in various spheres, such as economy, politics, peace and culture. The article examines the structure of the international system, including states, international organizations, transnational corporations and other non-state actors. I would like to pay special attention to the interaction between these elements in various spheres - from politics to culture. The author emphasizes the dynamics of the international system and the interdependence of its elements. The factors that affect the functioning of the international system, the intensity of competition between powers, the superiority in the interpretation of international legal norms, as well as the balance of power, the stability of the system are analyzed. The classification of international systems according to various criteria is presented: broad, chronological and mixed, which allows to better understand the evolution and diversity of international systems.

Key words: international system, neorealism, liberalism, institutionalism, international actors.

Вступ. Система міжнародних відносин є динамічною структурою, де взаємодія між державами, міжнародними організаціями та недержавними акторами визначає стабільність і розвиток світової політики. З огляду на зростаючу конфліктність, глобалізацію, технологічний прогрес, економічні виклики вивчення системних взаємодій стає критично важливим для прогнозування міжнародних криз і розробки стратегій міжнародної співпраці в умовах зміни ролі традиційних і нових акторів у світовій політиці.

Метою статті є структурно-функціональний аналіз поняття міжнародної системи, що дозволяє краще зрозуміти природу міжнародних відносин, механізми функціонування, що має важливе практичне значення для формування безпекових стратегій на міжнародному та національному рівнях.

Результати дослідження. Поняття міжнародної системи є складним і багатограним та має декілька інтерпретацій у сучасній теорії світової політики. Британський професор з міжнародних відносин Хедлі Булл [1] визначав міжнародну систему як сукупність політичних акторів, які регулярно взаємодіють між собою, а їхні дії визначають поведінку один одного. Міжнародна система формується за умов складання постійної взаємодії між політичними одиницями, такими як держави та недержавні актори у таких сферах, як конфлікти та війни, дипломатія, торгівля, міграція, культурний обмін. Тобто системний характер міжнародних відносин є переходом від нерегулярних спорадичних відносин міжнародних акторів до їх до постійної взаємодії. Зміни у поведінці одного або частини акторів можуть викликати зміни систем у цілому, а актори втрачають абсолютну незалежність.

Представник політичного реалізму Реймонд Арон [2] визначав міжнародну систему як сукупність політичних утворень, що мають взаємовідносини на постійній основі та через «плюралізм суверенітетів» можуть бути втягнуті у широко-масштабну війну. Таким чином, підкреслюється притаманна міжнародним системам анархічність, за якої розбіжності між акторами визначають наслідки їхнього впливу на міжнародну систему у цілому.

Вищенаведені інтерпретації підкреслюють важливість постійної взаємодії між акторами та їхню взаємозалежність у рамках міжнародної системи. Водночас акцентується на складності та динамічності міжнародних відносин, де зміни в поведінці одного актора впливають на процеси у системі в цілому.

Представники інституціоналізму наголошують на анархічності міжнародних систем, що пояснюється вмотивованістю поведінки держав їх національними інтересами. На відміну від реалістів інституціоналісти вважають, що характер і результати такої поведінки пом'якшуються інститутами,

які створюються у спільних інтересах для вирішення системних проблем. Ці інститути визначають норми світової політики, що допомагають долати недовіру акторів і роблять їхню поведінку передбачуваною [3]. Тобто збільшення масштабів інституціоналізації міжнародних відносин сприяє тому, що міжнародна система перетворюється на координовану систему співробітництва міжнародних акторів.

Визначальний вплив на формування міжнародної системи має політична динаміка, що виражається через суперництво, узгодження інтересів і цілей, владні відносини. Функціональним центром глобальної міжнародної системи є міждержавна підсистема. Неореаліст Кеннет Уолтц [4] стверджував, що поведінка держав у межах системи визначається через «принцип розподілу здібностей», отже, внутрішньосистемні процеси обумовлені її структурою. Держава прагне перешкодити іншим акторам порушити системну рівновагу для збереження її стабільності.

Кеннет Уолтц аналізує систему міжнародних відносин як соціальне утворення та надає їй характеристику у військово-політичних термінах, вважаючи другорядними для функціонування міжнародної системи соціально-економічні та культурні чинники. Головний акцент у своїх міркуваннях робить на структурі міжнародної системи, яка визначає поведінку акторів та є ключовим критерієм, що відрізняє систему від об'єднання не взаємодіючих елементів.

Система міжнародних відносин представляє собою складну категорію у теорії та практиці світової політики, що обумовлено наступними чинниками:

- конкуренція на міжнародній арені відбувається як між державами з різними національними інтересами, так і міждержавними блоками та коаліціями, що обстоюють протилежні інтереси у світовій політиці;
- суперечливість практики застосування та трактування міжнародно-правових норм посилює невизначеність і непередбачуваність системних процесів;
- міжнародна система базується на поєднанні військового, економічного, політичного та ідеологічного потенціалу держав та недержавних акторів [5].

Структуру міжнародної системи складають наступні елементи:

- актори міжнародної системи: суверенні держави; нації та народи, що прагнуть власної незалежності; міжнародні організації; транснаціональні корпорації; індивіди;
- взаємодія між суб'єктами міжнародної системи у різних сферах, зокрема політичній, економічній, науково-технічній, культурній, конфесійній та ін.;

– правові системи, у межах яких реалізуються різноманітні відносини між суб'єктами міжнародної системи.

Особливостями функціонування міжнародної системи є такі (табл. 1):

- об'єкт відносин між акторами системи – влада та вплив у світовій політиці;
- боротьба між акторами є рушійною силою функціонування міжнародних систем;
- структура міжнародної системи утворена взаємним стримуванням держав через збільшення їхнього силового потенціалу для запобігання зростанню впливу конкурентів;
- сенс існування міжнародної системи полягає у недопущенні формування імперської моделі світової політики, забезпеченні розвитку суверенних держав;
- функціонування міжнародної системи здійснюється через підтримку динамічного стану балансу сил;
- інституційно-правовим механізмом системи є міжнародний порядок, інститути якого врівноважують стан системи.

Таблиця 1

Особливості міжнародних систем

Об'єкт відносин	Статус у системі міжнародних відносин
Рушійна сила	Боротьба між акторами міжнародних відносин
Загальна функція систем	Забезпечення суверенітету ключових акторів та мінімізація конфліктів
Стан стабільності	Баланс сил

Джерело: розроблено автором

Системи відіграють ключову роль у формуванні та регулюванні міжнародних відносин і виконують наступні функції:

- стабілізація – забезпечення стабільності та передбачуваності міжнародних відносин. У рамках міжнародних систем встановлюють норми поведінки та механізми примирення, що сприяє зменшенню напруги та ризику виникнення конфліктів між державами;
- координація – узгодження дій держав та недержавних акторів у вирішенні спільних проблем та подоланні викликів, стимулювання міжнародної співпраці у сферах безпеки, економіки, політики, екології, культури та ін.;
- миротворчість – регулювання конфліктів та забезпечення мирного вирішення спорів між державами, що може реалізовуватися шляхом дипломатичних переговорів, посередництва міжнародних організацій або миротворчих місій;
- розвиток – сприяння розвитку міжнародної спільноти через економічний та технічний

прогрес, соціальну стабільність та міжкультурну культурну взаємодію.

Міжнародна система складається із різноманітних підсистем та їхніх елементів – дипломатична, військово-стратегічна, економічна, правова, фінансова тощо. Така складність систем визначає багатоваріантність їх класифікацій, які визначаються наступними критеріями (табл. 2):

- універсальний – використовується у виокремленні глобальної системи, враховує відмінності розвитку її підсистем;
- просторовий – визначає типи систем на основі специфіки зв'язків та норм поведінки міжнародних акторів у певних географічних межах;
- хронологічний – визначає типи міжнародних систем через закономірності міждержавних відносин на певних етапах історичного розвитку;
- змішаний – визначає закономірності функціонування міжнародних систем через кількість міжнародних акторів, їх географічне позиціонування, внутрісистемну ієрархію, ресурси та співвідношення сил.

Таблиця 2

Класифікація міжнародних систем

Критерій класифікації	Типи міжнародних систем
Просторовий	– глобальна – регіональні (європейська, панамериканська, азіатсько-тихоокеанська) – субрегіональні – трансрегіональні
Хронологічний (історичний)	– Вестфальська система – Віденська система – Версальсько-Вашингтонська система – Ялтинсько-Потсдамська система
Змішаний	– система одностороннього вето – біполярна система – універсальна система – ієрархічна система

Джерело: розроблено автором

У сучасній науці про міжнародні відносини розвиваються різноманітні неklasичні підходи до класифікації міжнародних систем. Представник теорій реалізму Реймон Арон [2] визначає типи міжнародних систем через рівень узгодженості дій міжнародних акторів та їх підпорядкування нормам, що утворюють систему:

- гомогенні міжнародні системи складаються із держав з подібними режимами, цінностями, принципами зовнішньополітичної діяльності. Гомогенні міжнародні системи характеризуються поміркованістю та стабільністю, держави є конкурентами, але не ворогами;

– гетерогенні міжнародні системи складаються із антагоністичних держав, через що мають високий рівень конфліктності та є нестабільними.

Скандинавський політолог-міжнародник Йохан Галтунг [6] класифікує міжнародні системи, засновуючись на критерії характеру взаємовідносин між акторами:

– егалітарна міжнародна система складається із рівнозначних елементів та підсистем, дії акторів визначаються включно їх власними інтересами;

– ієрархічна міжнародна система складається із акторів, котрим підкоряються інші;

– змішана міжнародна система є реально існуючою системою, що поєднує риси егалітарного та ієрархічного типів міжнародних систем.

Неоліберали Роберт Когейн та Джозеф Най [7] за критерій класифікації міжнародних систем визначили системні процеси, що відбуваються за участю держав та недержавних акторів. Рушійні сили таких систем утворюються інтересами у наступних сферах: безпека, економіка, суспільні відносини, культура. Системи-процеси засновані на мережевому принципі, тобто глобальна міжнародна система є павутиною зв'язків, що з'єднують акторів залежністю державних і неурядових еліт, транснаціональних організацій, фінансових структур, професійних об'єднань тощо. За таких умов військово-стратегічні відносини продовжують відігравати певну роль у збереженні стабільності міжнародної системи, але не вирішують усіх проблем її функціонування.

Висновки. Міжнародна система є складною і багаторівневою структурою, де ключову роль

відіграють взаємодія акторів, баланс сил і міжнародні інститути. Її функціонування забезпечується через підтримку динамічного балансу між інтересами держав і розвитком системних інструментів регулювання відносин. Міжнародна система формується через постійну взаємодію між державами та недержавними акторами, де зміни в поведінці одного елемента викликають зміни всієї системи, що підтверджує системний характер міжнародних відносин.

Теорії політичного реалізму визначають анархічність міжнародної системи, де конкуренція між акторами, а також плюралізм суверенітетів можуть призвести до конфліктів і воєн. На відміну від реалістів інституціоналісти вважають, що роль міжнародних інститутів дозволяє пом'якшити наслідки анархії та сприяти співпраці між акторами. Згідно з інституціональним підходом, міжнародні інститути встановлюють норми поведінки, сприяють координації та зменшують недовіру між державами, що робить міжнародну систему більш передбачуваною та стабільною.

Структура міжнародної системи визначає поведінку її учасників – держави прагнуть підтримувати рівновагу у системі для забезпечення її стабільності, у формуванні поведінки міжнародних акторів першочергове значення мають військовий, економічний і політичний потенціал. Міжнародна система постійно змінюється залежно від динаміки політичних, економічних та соціальних процесів, що підтверджується різними класифікаціями міжнародних систем, які враховують просторові, хронологічні та змішані фактори.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bull H. International theory: The case for a classical approach. *World Politics*. 1966. Vol. 18, No. 3 (Apr., 1966). Pp. 361–377. URL: <https://www.jstor.org/stable/2009761>.
2. Арон Р. Мир і війна між націями / пер. з фр. В. Шовкун, З. Борисюк та Г. Філіпчук. Київ : МП «Юніверс», 2000. 688 с.
3. Сергієнко Т. Політичні аспекти міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 2(68). С. 125–131.
4. Waltz K. N. Theory of International Politics. Berkeley: University of California. 1979. URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/486328/mod_resource/content/0/Kenneth%20N.%20Waltz%20Theory%20of%20International%20Politics%20Addison-Wesley%20series%20in%20political%20science%20%20%20%201979.pdf.
5. Єремєєва І. А. До питання визначення міжнародного порядку в сучасній політології. *XXI International Scientific and Practical Conference «Scientists and methods of using modern technologies»* (Melbourne, Australia, May 30 – June 02, 2023). Melbourne, Australia, 2023. P. 371–373.
6. Galtung J. Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization. SAGE Publications Ltd., 1996. 292 p.
7. Robert O. Keohane, Joseph S. Nye. Power and Interdependence: World Politics in Transition. Longman, 2011. 326 p.

REFERENCES:

1. Bull, H. (1966). International theory: The case for a classical approach. *World Politics*. 3 (18), 361-377. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2009761>.
2. Aron, R. (2000). Myr i viina mizh natsiiamy [Peace and war between nations] / per. z fr. V. Shovkun, Z. Borysiuk ta H. Filipchuk. Kyiv: MP «Iunivers» [in Ukrainian].

3. Serhiienko, T. (2023). Politychni aspekty mizhnarodnykh konfliktiv kriz pryzmu systemnosti v mizhnarodnykh vidnosynakh [Political aspects of international conflicts and crises from the perspective of systemicity in international relations]. *Naukovi pratsi mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. politychni nauky ta publichne upravlinnia*. 2(68), 125-131 [in Ukrainian].
4. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Berkeley: University of California. Retrieved from https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/486328/mod_resource/content/0/Kenneth%20N.%20Waltz%20Theory%20of%20International%20Politics%20Addison-Wesley%20series%20in%20political%20science%20%20%20%201979.pdf.
5. Ieremieieva, I. A. (2023). Do pytannia vyznachennia mizhnarodnoho poriadku v suchasni politolohii [On the issue of defining the international order in modern political science]. *XXI International Scientific and Practical Conference «Scientists and methods of using modern technologies»* (Melbourne, Australia, May 30 – June 02, 2023). Melbourne, Australia, 371–373 [in Ukrainian].
6. Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. SAGE Publications Ltd.
7. Robert O. Keohane, Joseph S. Nye (2011). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Longman.